

Dzieje biurokracji na ziemiach polskich

tom II

Mariusz Kulik

(Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie)

Dokumentacja personalna w armii rosyjskiej (przełom XIX i XX wieku)

Na przełomie XIX i XX wieku Rosja miała jedną z najliczniejszych armii świata. Liczyła ona około 40 tys. generałów i oficerów, około 10 tys. urzędników i lekarzy oraz ponad milion szeregowych¹. Armią kierował liczny korpus oficerski, który dzielił się na trzy grupy: ober-oficerów (podporucznik, porucznik, sztabs-kapitan, kapitan), sztabs-oficerów (podpułkownik, pułkownik) i generałów (generał major, generał lejtnant, generał broni).² Wszystkich służących w armii obowiązywały jednolite przepisy wojskowe, zebrane w *Своде военных постановлений* [dalej: SWP] z 1869 r. Ponadto armia była najważniejszą podporą władzy i często jedynym środkiem utrzymania panowania Petersburga na wielu terytoriach. Wszystko to dobitnie podkreśla znaczenie tego środowiska. Poniżej przedstawię dokumentację personalną gromadzoną i tworzoną przez agendy armii imperium rosyjskiego.

***

Każdy kandydat chcący zostać oficerem, przed wstąpieniem do jednej ze szkół wojskowych (progimnazjum, korpus kadetów, specjalistyczne uczelnie wojskowe) musiał przedstawić komplet dokumentów, do którego należały:

- podanie,
- potwierdzone przez władze duchowne metryka urodzenia i akt chrztu,
- świadectwo szlacheckiego pochodzenia wystawiane przez Departament Heroldii (w przypadku, gdy ojciec kandydata posiadał szlachectwo osobiste załączano jego *Spis służby* lub dokument o przejściu na emeryturę);
- zaświadczenie lekarskie o dobrym stanie zdrowia i szczepieniu ospy.
- zaświadczenie lokalnej policji o braku przeciwwskazań do rozpoczęcia nauki w szkole wojskowej;

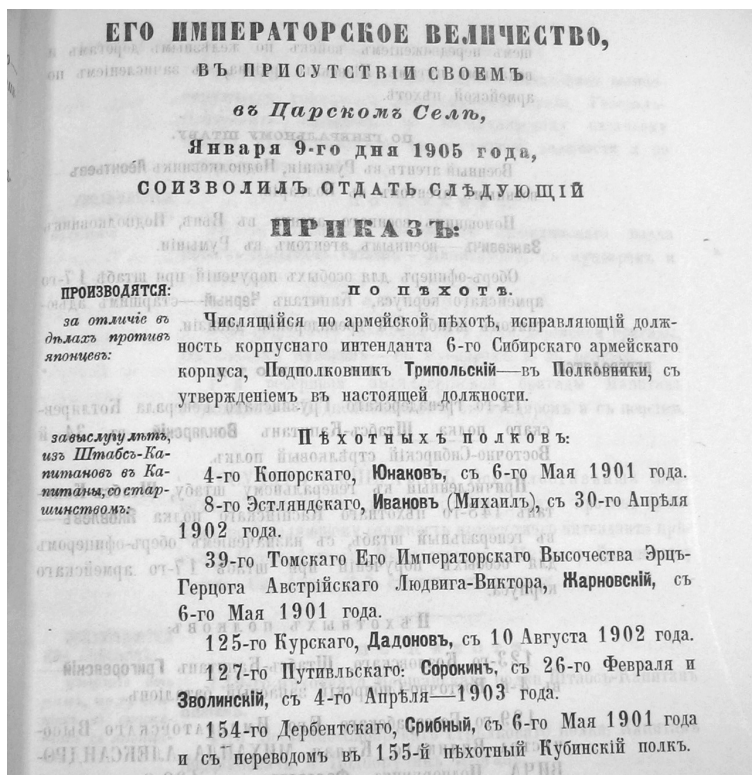
¹ П. А. Зайончковский, *Самодержавие и русская армия на рубежье XIX-XX столетий*, Moskwa 1973, s. 123.

² Stopień majora zniesiono w 1884 r. [przyp. aut.].

- deklarację o braku przynależności do tajnych organizacji (również w przeszłości).

Dwa ostatnie dokumenty dołączali tylko kandydaci chcący wstąpić do uczelni wojskowych, które dawały stopień oficerski. Wszystkie dokumenty musiały być sporządzone w języku rosyjskim. Dokumenty, które były napisane w innych językach, musiały być przetłumaczone na język rosyjski³.

II. nr 1. Najwyższy rozkaz dla oficerów z dnia 9 stycznia 1905 r.⁴

Od chwili otrzymania pierwszego stopnia oficerskiego, podstawowym dokumentem oficera armii rosyjskiej był *Послужный список* (spis służby). Wprowadzono go w XVIII wieku, i w prawie niezmienionej formie funkcjonował do 1917 r. Z opinią

³ SWP 1869, ks. XV, art. 35, 305, 623; Приказ по военному ведомству, № 103, 24 III 1869, Положение о поступлении в военную службу нижними чинами по собственному желанию, о производстве вообще нижних чинов в военные офицеры в пехотные и кавалерийския войска и в первый классный, и о преимуществах нижних чинов, выполнивших условия для производства в офицерский или классный чин, в ожидании производства; С. В. Волков, *Русский офицерский корпус*, Moskwa 1993, s. 276.

⁴ Egzemplarz przechowywany w Centralnej Bibliotece Wojskowej w Warszawie.

zawartą w tym dokumencie zapoznawał się oceniany oficer, co poświadcział własnoręcznym podpisem. Spisy te wykonywano raz w roku, w terminie do dnia 1 lipca.

Spis służby miał formę tabelaryczną i zawierał szczegółowe informacje o opisywanym oficerze. Zawierał następujące rubryki: aktualny stopień wojskowy, imię (imiona) i nazwisko, imię ojca, zajmowane stanowisko służbowe, otrzymane odznaczenia i medale, data urodzenia, pochodzenie społeczne (np. szlachta guberni wileńskiej), wyznanie, wykształcenie (ukończone szkoły, adnotacje o zaliczeniu do odpowiedniej kategorii absolwentów), otrzymywane wynagrodzenie, przebieg służby (szczegółowy, w kolejności chronologicznej opisujący przebieg służby, obejmowanie kolejnych stanowisk służbowych, awanse na poszczególne stopnie wojskowe, otrzymane nagrody, oddelegowania itp.), przebywanie poza służbą (urlopy, oddelegowania do służby w administracji itp.), stan cywilny (żona, liczba dzieci oraz ich wyznanie), dziedziczny majątek (po rodzicach, lub majątek dziedziczony przez żonę), kary (w przypadku gdy nie był karany w rubrykę wpisywano tę informację), udział w działaniach wojennych (wymieniano bitwy, w których oceniany brał udział), pobyt w niewoli (jeżeli taki był)⁵. Przykładowe *spisy służby* znajdują się w wielu archiwach polskich. Dokumenty te, dotyczące Polaków służących przed 1918 r. w armii rosyjskiej, znajdują się w aktach personalnych oficerów Wojska Polskiego, przechowywanych w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie⁶.

Przy okazji awansów na wyższe stopnie wojskowe, mianowania na nowe stanowisko służbowe, otrzymania nagrody lub przejścia na urlop, powstawała *Краткая записка о службе* (krótka notatka o służbie). Była ona sporządzana na podstawie *Spisu służby* i zawierała podobne, choć nie aż tak szczegółowe, informacje⁷. W *Krótkiej notatce* umieszczano: aktualne stanowisko służbowe, datę urodzenia, wyznanie, pochodzenie (imię ojca), ukończone szkoły, stan cywilny (imię i nazwisko panięskie żony, wyznanie), wysokość pobieranej pensji, krótki przebieg służby i wyszczególniony udział w działaniach wojennych. *Notatki* są również przechowywane w aktach personalnych polskich oficerów wywodzących się z armii rosyjskiej⁸.

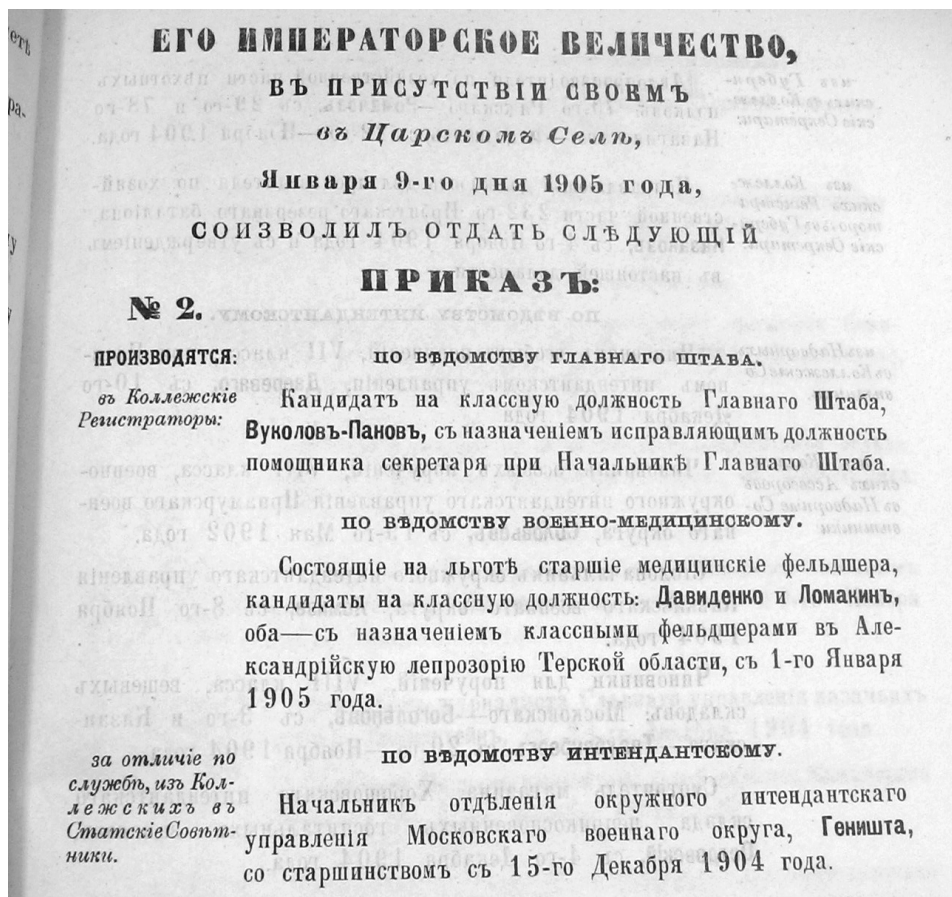
⁵ SWP 1869, ks. VII, art. 890, uwaga; C. B. Волков, dz. cyt., s. 170-175.

⁶ Zob. Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (dalej: CAW), Akta personalne gen.: Antoniego Baranowskiego, Ap. 9644, VM 17/1062, k. 54-65; Władysława Dobrowolskiego, Ap. 4987, k. 4-11; Adolfa Kuczewskiego, Ap. 17816, KW 62/5085, k. 39-41; Józefa Leśniewskiego, Ap. 4224, OOP 1/517, k. 12-16; Ignacego Lipczyńskiego, Ap. 4229, 5884, 6103, 6104, k. 59-60; Czesława Malinowskiego, Ap. 10491, k. 7-17; Stefana Mokrzeckiego, Ap. 8886, VM 102/10403, KW 81/2865, k. 11-16, 17-16; Wincentego Odyńca, Ap. 3460, k. 131-138; Franciszka Ostrowskiego, Ap. 2733, 3702, k. 30-37; Edwarda Piotrowskiego, Ap. 9112, k. 26-32; Modesta Romiszewskiego, Ap. 6006, k. 5-10; Franciszka Zielińskiego, Ap. 10785, 5504, 9083, 10366, k. 1-9; Aleksandra Żabczyńskiego, Ap. 8022, k. 58-66.

⁷ C. B. Волков, dz. cyt., s. 175.

⁸ Zob. CAW, Akta personalne gen.: Aleksandra Bilińskiego, Ap. 2930, 9562, k. 34-36; Władysława Chełchowskiego, Ap. 5386, 6864, k. 3-4, 26-27; Wojciecha Falewicza, Ap. 1357, k. 6; Henryka Kamińskiego, Ap. 16365, k. 95; Aleksandra Pajewskiego, Ap. 9939, k. 51-52; Aleksandra Żabczyńskiego, Ap. 8022, k. 52-53; Cezarego Żołędzińskiego, Ap. 7216, 7215, 7214, k. 21.

II. nr 2. Najwyższy rozkaz dla urzędników wojskowych, nie będących oficerami, 9 I 1905 r.⁹

Innym dokumentem opisującym oficerów rosyjskich były *atestacje służbowe*. Oceniano w nich osoby kandydatów do awansów. Ocena obejmowała oficerów zajmujących stanowiska dowódcze, w stopniu: kapitana, sztabs-oficerów (podpułkownika i pułkownika) i generałów (generał major, generał lejtnant i generał broni). Pierwotnie *atestacja* była tajna i wystawiana przez jedną osobę. W 1906 r. wprowadzono nowe zasady jej prowadzenia. Odtąd miała ona być jawna i przeprowadzana kolegiałnie¹⁰. Dokument atestacyjny był objęty klauzulą tajności i zawierał następujące informacje: zarząd lub jednostka, w której oceniany służył, rok w którym poddawano daną osobę ocenie, rodzaj wojsk, stopień i imię i nazwisko ocenianego, datę od

⁹ Egzemplarz przechowywany w Centralnej Bibliotece Wojskowej w Warszawie.

¹⁰ Приказ по военному ведомству, № 701, 1906.

kiedy zajmuje aktualne stanowisko, kiedy był promowany na pierwszy stopień oficerski, kiedy był promowany na aktualny stopień wojskowy, datę urodzenia, wyznanie, stan cywilny (oraz informacja jakiego wyznania są żona i dzieci), posiadane wykształcenie (ukończone szkoły), adnotację o udziale w działaniach wojennych. W specjalnej rubryce podawano stanowisko, na które oceniany był proponowany, oraz informację, czy osoba ta jest awansowana w trybie normalnym, czy poza kolejnością (np. w nagrodę). W następnej kolejności podawano opinię o tej osobie.

Sposób oceniania dobrze ilustruje atestacja Wojciecha Falewicza z 1912 r., która została przepisana bez zmian rok później, w 1913 r.

Jeżeli atestowany jest zaliczony do grona kandydatów, to na jakie stanowisko: Pomocnika naczelnika zarządu okręgowego ds. zakwaterowania wojsk i inspektora prac, poza kolejnością.

Pułkownik Falewicz – doświadczony, znający i sumienny naczelnik oddziału. Energiczny, pracowity i sumienny. Z uwagą odnosi się do potrzeb jednostek wojskowych. Wśród podwładnych cieszy się dużym autorytetem, odnosi się do nich bezpośrednio i rozumie ich potrzeby. Uparty, samodzielny i wytrwały. Zawsze taktowny. Dobrego zdrowia. W zupełności zasługuje na awans służbowy na stanowisko pomocnika naczelnika okręgowego zarządu ds. kwaterunku wojsk lub inspektora prac, poza kolejnością. Znakomity¹¹. [tłum. aut.]

Atestacja miała na celu zaopiniowanie najlepszych oficerów na stanowiska dowódcze w „czasie wojny”. Polegała na wystawianiu oceny oficerowi przez swych bezpośrednich przełożonych, następnie zaś przez dowódców wyższego szczebla. Pozytywna atestacja w przypadku sztabs-oficerów zależała od opinii bezpośredniego przełożonego (np. dowódca pułku) oraz od dowódcy dywizji. Nie zawsze oceny dokonywali dowódcy, którzy znali swych podwładnych, np. w 1906 r. wiele osób zajmujących wyższe stanowiska dowódcze odeszło na emeryturę, a ich następcy w chwili wystawiania atestacji nie zdążyli poznać dobrze swych podwładnych. Mogło to prowadzić do zafałszowania obrazu osoby ocenianej, na co uwagę zwracali krytycy takiego sposobu oceniania¹².

Atestację służbową sporządzano również po upływie kolejnego roku służby¹³. Niekiedy były to *боевые аттестации* (atestacje wojenne), i wówczas charakteryzowano w nich osoby pod kątem dowodzenia w czasie działań bojowych. Przykładem takiej charakterystyki może być fragment *atestacji wojennej*, jaką wystawiono Wincentemu Odyńcowi: „[...] Generał major Odyniec jest spokojny i zrównoważony. Troszczy się o podwładnych. Zachowuje spokój i zimną krew. Ma dobre zdrowie [...]”¹⁴.

¹¹ CAW, Akta personalne gen. Wojciecha Falewicza, Ap. 1357, k. 7-8.

¹² Zob. М. Грулев, *Злобы дня в жизни армии*, Brześć 1911, s. 273-277.

¹³ Zob. CAW, Akta personalne gen.: Wojciecha Falewicza, Ap. 1357, k. 7-8; Daniela Konarzewskiego, Ap. 16380, k. 11; Józefa Lewszeckiego, Ap. 4225, k. 18; Edwarda Piotrowskiego, Ap. 9112, k. 36; Franciszka Zielińskiego, Ap. 10785, 5504, 9083, 10366, k. 18; Aleksandra Żabczyńskiego, Ap. 8022, k. 81.

¹⁴ CAW, Akta personalne gen. Wincentego Odyńca, Ap. 3460, k. 139, tłum. aut.

Niekiedy w dokumentach znajdowały się pismo nagradzające, mogące pełnić rolę przedstawienia do awansu (*Nagrodnyj list*). Podawano wówczas stopień (aktualny), nazwisko proponowanej osoby oraz stanowisko (niekiedy stopień), na które miano ją awansować; wykładnię prawną tego awansu; zajmowane stanowisko; stopień, imię i nazwisko oraz wyznanie; okres zajmowania aktualnego stanowiska i posiadane stopnia wojskowego; posiadane odznaczenia, w tym otrzymane na wojnie¹⁵.

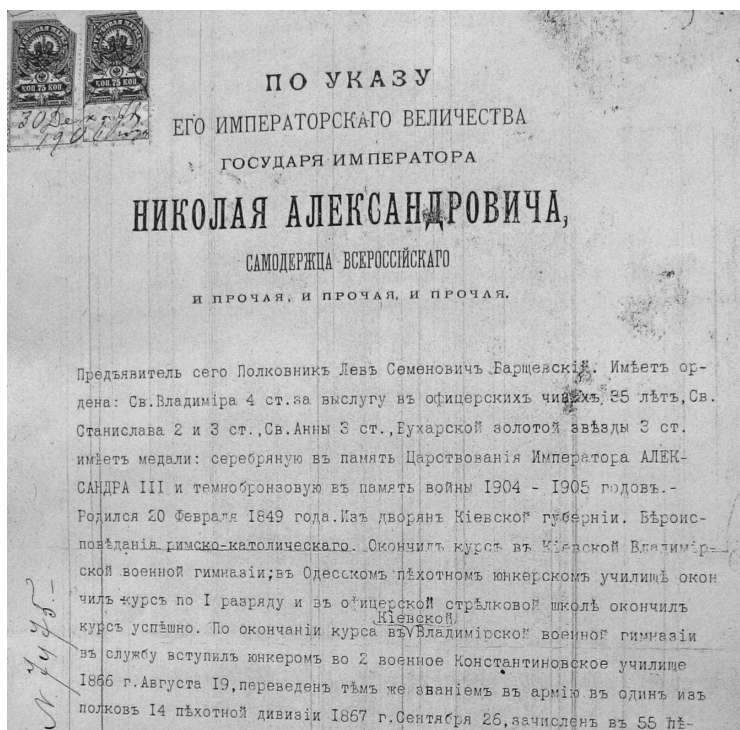
Informacje zawarte w dokumentach personalnych armii rosyjskiej na początku XX wieku.

	spis służby	dekret o przejściu na emeryturę	krótka notatka	atestacja	list pochwalny
imię i nazwisko	+	+	+	+	+
imię ojca	+	+	+		
stopień	+	+	+	+	+
				(od kiedy)	
zajmowane stanowisko służbowe	+	+	+	+	+
				(od kiedy)	
rodzaj wojsk				+	
otrzymane odznaczenia i medale	+	+			+
data urodzenia	+	+	+	+	
pochodzenie społeczne	+	+			
wyznanie	+	+	+	+	+
wykształcenie	+	+	+	+	
otrzymywane wynagrodzenie	+	+	+		
przebieg służby	szczegółowy (tabela)	szczegółowy (opis)	skrócony +		
urlopy	+	+			
stan cywilny	+	+	+	+	
rodzina i jej wyznanie	+	+	+	+	
dziedziczony majątek	+				
otrzymane kary	+	+			
udział w działaniach wojennych	+		+	+	
pobyt w niewoli	+				
proponowane stanowisko służbowe i stopień wojskowy				+	nagroda w postaci awansu
opinia o awansowanym				+	

¹⁵ Zob. CAW, Akta personalne gen. Jana Rządkowskiego, Ap. 6018, VM 89/8357, VM 45/3520, k. 7; Franciszka Zielińskiego, Ap. 10785, 5504, 9083, 10366, k. 13-14.

Oficerowie odchodzący z армии на emeryтурę otrzymывали специальный документ *Указ об отставке* (Dekret о przejściu на emeryтурę), który в порядке chronologicznym i szczegółowo opisywał ich służbę в армии. Pełna formuła początkowa tego dokumentu brzmiała „По указу Его Императорского Величества Государя Императора Николая Александровича [III], самодержца Всероссийского и прочая и прочая и прочая”. Dokument ten zawierał informacje о: posiadanych odznaczeniach, dacie urodzenia, pochodzeniu, wyznaniu, ukończonych szkołach, przebiegu służбы, najbliższej rodzinie (żona i dzieci), ich imionach, dataх urodzenia oraz wyznaniu. Podawano również wysokość pobieranej pensji i naliczonej emeryтуры¹⁶. Był on sporządzany на podstawie *Spisu służбы* i wystawiano go в ostatnim miejscu pełnienia służбы. Dokument ten pełnił jednocześnie rolę paszportu¹⁷.

II. nr 1. Dekret о przejściu на emeryтурę płk Leona Barszczewskiego (strona 1).¹⁸

¹⁶ Zob. CAW, Akta personalne gen.: Aleksandra Antonowicza, Ap. 1178, 1715, k. 1-2; Władysława Frankowskiego, Ap. 1350, k. 18-21; Mikołaja Krajewskiego, Ap. 22949, k. 7-9; Roberta Kurelli, Ap. 17814, k. 7-9.

¹⁷ S.W. Wołkow, dz. cyt., s. 175-180.

¹⁸ Egzemplarz в posiadaniu Igora Strojckiego.

Niekiedy w dokumentach personalnych przechowywanych w polskich archiwach można odnaleźć: *пенсионные книжки* (książeczki emerytalne)¹⁹, rosyjskie paszporty²⁰, orzeczenia rosyjskich wojskowych komisji lekarskich²¹ oraz odpisy i tłumaczenia (z języka rosyjskiego na polski) rozkazów mianowania na wyższe stanowiska służbowe, odejścia ze służby itp.²²

W armii rosyjskiej przełomu XIX i XX wieku wszelkie ruchy kadrowe skrupulatnie odnotowywano w specjalnych rozkazach. Wszelkie awanse, wyznaczenia na stanowisko służbowe czy przyznanie nagrody, znajdowały swe odbicie w rozkazach wydanych przez przełożonych. Głównymi dokumentami, którymi warunkowały wszelkie ruchy kadrowe w armii rosyjskiej były *Высочайшие Приказы* (Najwyższe Rozkazy). Były to codzienne rozkazy personalne, których nazwa była związana w początkową formułą - „Jego Cesarska Mość zatwierdził w dniu ... rozkaz”²³. Początkowo rozkazy dotyczyły wszystkich związanych zawodowo z resortem wojny, w późniejszym okresie rozkazy te wydawano oddzielnie dla oficerów i oddzielnie dla urzędników resortu wojny. Rozkazy oficerskie były wydawane codziennie (nie miały numeracji), natomiast urzędnicze raz w tygodniu (miały numerację).

Każdy rozkaz miał tę samą strukturę:

- awanse na kolejne stopnie wojskowe lub rangi urzędnicze (w pierwszej kolejności podawano osoby awansowane w nagrodę, np. za wzorową służbę, a w drugiej - za wysługę lat);
- wyznaczenie na nowe stanowisko służbowe oraz zatwierdzanie osób czasowo je zajmujących;
- zaliczenie do służby w resorcie wojny
- nagrody nadane przez przełożonych (cesarza, dowódców armii)
- odejścia ze służby np. na emeryturę
- zgony w czasie pełnienia służby, wykreślenie ze spisu.

W rozkazie podawano informacje o awansach, wyznaczeniach i zatwierdzeniach na stanowiskach służbowych, wyjazdach na urlop i ich przedłużeniach, zwolnieniach ze służby, wydaleniach i karach sądowych, śmierci i wykreślenia ze spisu. W poszczególnych ustępach dotyczących awansów, przenosin itp. nazwiska oficerów umieszczano zgodnie z posiadanym stopniem wojskowym i starszeństwem w tymże stopniu.

---

¹⁹ W książeczkach *платничьих* wpisywano wysokość pobieranych pensji - CAW, Akta personalne gen. Henryka Kamińskiego, Ap. 16365, k. 107 i nast.

²⁰ Np. CAW, Akta personalne gen. Daniela Konarzewskiego, Ap. 16380.

²¹ Wojskowe komisje lekarskie określały najczęściej ogólny stan zdrowia badanych oraz ich przydatność do służby wojskowej, np. CAW, Akta personalne gen.: Wincentego Odyńca, Ap. 3460, s. 142; Adama Sławoczyńskiego, Ap. 16555, k. 4, 5.

²² Zob. CAW, Akta personalne gen.: Stefana Ludwika Latour, Ap. 4221, VM 17/1032, k. 25 i nast.; Antoniego Listowskiego, Ap. 4230, VM 89/8439, k. 7; Czesława Malinowskiego, Ap. 10491, k. 17; Kajetana Bolesława Olszewskiego, Ap. 3458, k. 11-12; gen. Antoniego Symona, Ap. 19899, KW 118/4287, k. 18-22.

²³ Его Императорское Величество в присутствии своем в Царском Селе Декабря 2-го дня 1865 года, соизволил отдать следующий приказ: [...].

Osoby wymieniane w poszczególnych częściach rozkazu, grupowano według zarządów w których pracowały (np. Zarządy Sztabu Głównego, Medyczny, Intendentury, Szkolnictwa Wojskowego, Sądowniczy, Wojsk Kozackich itp.) oraz posiadanej rangi (na pierwszym miejscu osoby najstarsze rangą). W rozkazach podawano: nazwisko osoby, imię (tylko w części dotyczącej nagród i odznaczeń), posiadany stopień wojskowy oraz zajmowane stanowisko służbowe. We fragmentach dotyczących objęcia stanowiska podawano starszeństwo na tymże stanowisku. W rozkazach nie podawano imion ojców wymienianych osób, co w wielu przypadkach utrudnia jednoznaczny identyfikację osób²⁴.

Fragmenty *najwyższych rozkazów* po kilku dniach (do dwóch tygodni) drukowano w dokumentach niższej rangi, np. *Приказы войском [...] военного округа*. Zawierały one wówczas tylko informacje dotyczące osób służących w danym okręgu wojskowym²⁵.

Dokumenty personalne nie zawsze są możliwe do odnalezienia. Wiele z nich zniszczyły zawieruchy wojen światowych. Część zachowała się w archiwach, a bliżej nieokreślona ich liczba znajduje się w prywatnych rękach, najczęściej rodzin osób, które służyły w armii rosyjskiej na przestrzeni XIX i początku XX wieku.

Życiorysy oficerów armii rosyjskiej, przy braku *spisu służby* lub innych dokumentów wcześniej wymienionych, można odtwarzać korzystając z różnych druków oficjalnych (*адрес календаров, памятных книжок, списков* itp.).

Jednym z najwartościowszych, po *spisach służby i dekretach o przejściu na emeryturę*, są spisy oficerów poszczególnych rang (np. pułkowników lub generałów), drukowane przez ministerstwo wojny²⁶. Korzystając z nich można uzyskać szereg informacji, takich jak: imię i nazwisko, imię ojca, data urodzenia, wyznanie, stan cywilny i liczba dzieci, wykształcenie (ukończone szkoły), od kiedy osoba służyła w armii, daty poszczególnych awansów, jednostka w jakiej rozpoczynano służbę wojskową, zajmowane stanowiska służbowe (przeważnie od szczebla dowódcy roty i wyższe), aktualnie zajmowane stanowisko (od kiedy), odbyte kampanie wojenne oraz otrzymane nagrody. Spisy takie sporządzano dla kapitanów, podpułkowników, pułkowników i generałów. Szczegółowość zawartych informacji była proporcjonalna do wysokości rang, tzn. najbogatsze były spisy generalskie, natomiast inne już mniej.

Innym wykazem, pomocnym przy rekonstrukcji kariery wojskowej, jest spis wszystkich oficerów służących w danym roku w armii rosyjskiej. Są tam zamieszczone obsady kadrowe ministerstwa wojny, wszystkich rosyjskich jednostek woj-

²⁴ Pojedyncze roczniki *najwyższych rozkazów* można odnaleźć w bibliotekach (np. Centralna Biblioteka Wojskowa w Warszawie) lub w archiwach państwowych (np. AP Lublin, RGL WP II, 1904: 213).

²⁵ Rozkazy dla Warszawskiego Okręgu Wojskowego w 1865 r. zob. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej AGAD), Warszawski Okręg Wojenny (dalej WOW), sygn. 1; dla Wileńskiego Okręgu Wojskowego za 1865 r. zob. Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas w Wilnie (dalej LVIA), Fond 494, op. 1, nr 750 i 751.

²⁶ Np.: *Список генералам по старшинству. Составлен по 4-е июля 1907 года*, Санкт Петербург 1907; *Список полковникам по старшинству. Составлен по 1-е ноября 1909 года*, Санкт Петербург 1909.

skowych, sztabów, zarządów, komend lokalnych itp. W wykazach tych zamieszczano tylko aktualny stopień imię, nazwisko, imię ojca i dla stanowisk najwyższych szczebli (od dowódcy jednostki wojskowej, takiej jak pułk i samodzielny batalion, wzwyż). Bardzo przydatną informacją jest podawanie miejsca stacjonowania sztabów poszczególnych jednostek wojskowych²⁷.

II. nr 2. Biogramy oficerów w spisach oficerów poszczególnych rang.²⁸

686		Генераль-Маіоры.	
905 16 Фев.	АБАКАНОВИЧЪ <i>Станиславъ Константиновичъ.</i>	Получ. образов.: въ Нижегород. гр. Аркадова в. гимн. и 1 в. Павловск. уч.; 1 разр.	Въ х.-гв. Волыиск. п.
	По арм. пѣх.; к-рѣ 1 бриг. 15 пѣх. див.	Занималъ должности:	
	Род. 23 Мрт. 860.	Ком. р. 9 л. 5 м.; к-рѣ 58 пѣх. Прагскаго п. 1 Ин. 904—19 Фев. 907.	
	Вѣроисп. р.-нат.	Наст. долж. 19 Фев. 907.	
	Женатъ; 1 сынъ.	Камп. 904—905 (конт.).	
	Въ сл. вст. . . . . 11 Авг. 870. Подпр. . . . . 16 Апр. 878. Преп. гв. . . . . 28 Мрт. 882. Подп. . . . . 1 Янв. 885. Ш.К. . . . . 30 Авг. 889. Кап. . . . . 17 Апр. 894. Полк. . . . . 6 Дек. 890.	На г р а д ы:	
		С.Ст. 2 902; с.А. 2 м., зол. ор. и с.Вл. 4 м. б. 905; Ген-М-ра (б. отл.) 906.	
905 17 Фев.	ЗАРАНО-ЗАРАНОВСІЙ <i>Иванъ Ивановичъ.</i>	Получ. образов.: 2 воен. гимн. Сиб. воен. Инж. учил., оконч. по 1 разр.	Въ 1 сап. бат. съ прик. въ л.-гв. Финл. п.
	По арм. пѣх.; к-рѣ 2 бриг. 8 пѣх. див.; числ. въ спис. 283 Бугульминскаго п.	Занималъ должности:	
	Род. 8 Февр. 857.	К-ра ротм 10 л. 10 м. 24 дня; И. з. младш. шт.-оф. 1 г.; в-щимъ бат. 3 г. 6 м. 22 д.; ком. 283 п. Бугульминскаго п. 1 Ин. 904—18 Ин. 905; к-рѣ 2 бриг. 71 пѣх. див. 18 Ин. 905; утвержд. 6 Дек. 905—8 Янв. 907.	
	Вѣроисп. рим.-католич.	Наст. должн. 8 Янв. 907.	
	Женатъ; 1 дочь; жена и дочь вѣроисп. р.-к.	Камп. 904—905.	
	Въ сл. вст. . . . . 31 Авг. 874. Подпр. . . . . 22 Мая 877. Пор. . . . . 2 Сен. 878. Подп. Гв. . . . . 2 Сен. 878. Пор. . . . . 30 Авг. 888. Ш.-К. . . . . 9 Апр. 889. Кап. . . . . 30 Авг. 894. Полк. . . . . 6 Дек. 899.	На г р а д ы:	
		С. А. 3 902; с. Ст. 2 м., вол. оруж. и Ген.-Маіора 905.	

Analogiczne wykazy szefów zarządów okręgowych i dowódców oddziałów wojskowych wydawano na szczeblu okręgu wojskowego²⁹.

²⁷ Nr.: *Общій список офицерским чинам Русской Императорской Армии. Составлен по 1-е января 1909 г.*, Sankt Petersburg 1909.

²⁸ *Список генералам по старшинству. Составлен по 4-е июля 1907 года*, Sankt Petersburg 1907, cz. I, s. 686.

²⁹ *Список командирам корпусов, начальникам дивизии, начальникам гарнизонов, командирам отдельных частей и другим военным начальникам войск Варшавского военного округа. Исполнено по 8 августа 1889 г.*, Warszawa 1889.

Miejsca służby często nie podawano w dokumentach, nie wymieniano ich też w spisach oficerów poszczególnych rang. W ustaleniu nazw tych miejscowości pomocne są drukowane źródła wojskowe. Można do nich zaliczyć *Pełne* lub *Krótkie rozmieszczenie wojsk lądowych*, druki wydawane przez resort wojny co miesiąc³⁰, wykazy stacjonowania oddziałów i pododdziałów wojskowych stacjonujących w okręgu wojskowym³¹ lub wykaz garnizonów drukowane w kalendarzach wojskowych³².

Innym źródłem są wykazy absolwentów poszczególnych uczelni wojskowych drukowane w załącznikach do *Okólników Sztabu Głównego*³³ i *Rozkazów do wojsk [...] okręgu wojskowego*³⁴. Wykazy takie, głównie w przypadku absolwentów akademii wojskowych, zamieszczano także w oficjalnym dzienniku armii - „Русский Инвалид” i miesięcznikach specjalistycznych, np. „Инженерный Журнал”³⁵.

Odrębnym źródłem informacji mogą być różne, cykliczne wydawnictwa pamiątkowe, wydawane przez inne resorty niż ministerstwo wojny. Można do nich zaliczyć książki pamiątkowe poszczególnych guberni lub adresy-kalendarze guberni i poszczególnych miast (np. Warszawy)³⁶. Zawartość poszczególnych wydawnictw tego typu jest niejednolita. Przeważnie podawano tylko miejsce pełnienia służby, stopień wojskowy, imię i nazwisko oraz imię ojca. W niektórych przypadkach dołączano także zajmowane stanowisko. Tylko w nielicznych wydawnictwach podawano dodatkowe informacje, takie jak wyznaczenie, lata wysługi w armii i na zajmowanym (w chwili druku) stanowisku służbowym czy wysokość pobieranej pensji.

Дokumentacja personalna oficerów armii rosyjskiej bazowała głównie na *spisie służby*. Na jego podstawie sporządzano wiele innych dokumentów, takich jak *dekret o przejściu emeryturę, krótka notatka o służbie* czy różnego rodzaju atestacje służbowe. Jej uzupełnieniem były wszystkie dokumenty rozkazodawcze wydawane przez przełożonych różnego szczebla, oraz spisy oficerów znajdujące się w wydawnictwach zarówno wojskowych jak i cywilnych. Wszystkie razem pozwalają na odtworzenie kariery oficerów armii rosyjskiej na przełomie XIX i XX wieku.

³⁰ *Краткое росписание сухопутных войск. Исправлено по 1-е января 1902 года*, Sankt Petersburg 1902.

³¹ *Краткое квартирное росписание войск, военных учреждений и заведений Варшавского военного округа. К 1-му октября 1890 года*, Warszawa 1890.

³² *Военный Календар на 1884 год.*, Sankt Petersburg 1884, s. 307-410.

³³ Zob. AP Lublin, RGL WP II, 1898: 91, cz. II, Циркуляр Главного Штаба, № 252, 1 XI 1898; № 288, 16 X 1898.

³⁴ Zob. AGAD, WOW, 1, Приказ войскам Варшавского ОВ, № 103, 6 VI 1866.

³⁵ Gen. A. Antonowicz, chcąc udokumentować ukończenie przez siebie Akademii Inżynieryjnej, a nie mając dyplomu jej ukończenia (nie były przez uczelnię wydawane), podawał że informacje o tym można znaleźć w *spisie służby*, „Russkim Inalidzie” i „Inżyniernym Żurnale”. Zob. CAW, Akta personalne gen. Aleksandra Antonowicza, Ap. 1178, 1715, k. 42-44.

³⁶ Zob. *Памятная книжка люблинской губернии на 1901 год*, Lublin 1900; *Адрес-Календар губерний Царства Польского на 1904 год*, Warszawa 1903; *Адрес-Календар гор. Варшавы и 10 –ти губерний Царства Польского на 1900 год*, Warszawa 1899; *Календар-Справочник гор. Брест-Литовска на 1913 год*, Brześć Litewski 1912.

Резюме

Персональная документация в русской армии на рубеже XIX и XX веков

На рубеже XIX и XX веков Россия располагала одной из самых многочисленных армий в мире. Эта армия насчитывала около 40 тысяч генералов и офицеров, около 10 тысяч чиновников и вичей, а также свыше миллиона рядовых солдат. Статья представляет персональную документацию накапливаемую и создаваемую отделениями армии российской империи. Документация офицеров русской армии опиралась главным образом на списке службы. На его основании составлялись многие другие документы, такие как декрет о переходе на пенсию, короткая запись о службе или же разного рода служебные аттестаты. Восполнением документации были все документы, содержащие приказы, издаваемые начальниками разного уровня, а также списки офицеров, находящиеся в издательствах как военных, так и штатских. Все они вместе взятые позволяют детально воспроизвести жизнь офицеров русской армии на рубеже XIX и XX веков.